

**IMOM AL-BUXORIYNING HAYOTI, ILMIY FAOLIYATI VA HADIS ILMI
RIVOJIGA QO‘SHGAN HISSASI.**

Polvonova Muslima SHarofuddin qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti, 1-davolash fakulteti talabasi

Toshkent, O‘zbekiston

Ro‘ziyev Navruz Ixtiyor o‘g‘li

Toshkent davlat tibbiyot universiteti, Ijtimoiy fanlar kafedrasida o‘qituvchisi

Toshkent, O‘zbekiston

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 04.04.2026

Revised: 05.04.2026

Accepted: 06.04.2026

KALIT SO‘ZLAR:

*Imom al-Buxoriy,
hadis ilmi, Al-Jomi’ as-
Sahih, muhaddislar,
roviylar zanjiri, fiqh,
islom ilmlari.*

Ushbu maqolada buyuk muhaddis Imom al-Buxoriyning hayoti, ilmiy faoliyati va hadis ilmi rivojiga qo‘shgan hissasi yoritiladi. Uning ustozlari, ilmiy safarlari, shogirdlari hamda hadislarini saralashdagi metodologiyasi tahlil qilinadi. Shuningdek, uning mashhur asari Al-Jomi’ as-Sahihning islom ilm-fanidagi o‘rni va ahamiyati haqida ma’lumot beriladi.

Kirish

Hadis ilmi islom ilm-fanining muhim sohalaridan biri hisoblanadi. Chunki hadislar musulmonlar hayotida Qur’ondan keyingi asosiy manba hisoblanadi. [11] Hadislarni to‘plash, ularning ishonchliligini tekshirish va roviylar zanjirini aniqlash jarayonida ko‘plab muhaddislar faoliyat olib borgan. Ular orasida eng mashhurlaridan biri Imom al-Buxoriy hisoblanadi. [8]

Imom al-Buxoriy hadislarini yig‘ish va tekshirish uchun ko‘plab ilm markazlariga safar qilgan, mingdan ortiq ustozlardan hadis o‘rgangan hamda yuz minglab hadislar orasidan eng ishonchlilarini tanlab mashhur Al-Jomi’ as-Sahih asarini yaratgan. [1; 4] Ushbu asar islom ilm-fanida Qur’ondan keyingi eng ishonchli manbalardan biri sifatida e’tirof etiladi. Shu sababli Imom al-Buxoriyning hayoti va ilmiy merosi hadis ilmi tarixida alohida ahamiyatga ega.

Asosiy qism.

U Buxoroda 194-yil 13-shavvol oyida (810-yil 20-iyul), juma kuni tug‘ilgan. [8; 11, 5]. Uning katta bobosi Berdizbeh zardushtiylik diniga e’tiqod qilgan. Uning o‘g‘li Mug‘ira Buxoro hokimi Ju‘fi al-Yaman vositachiligida Islomni qabul qilgan. Shu sababli, Buxoriy

nasba (famiyasi) Ju'fi bilan ham tanilgan. Bobosi Ibrohim haqida kam narsa ma'lum bo'lsa-da, otasi Ismoil Malik ibn Anas va Abdulloh ibn Muborak kabi olimlardan hadis o'rgangan olim bo'lganligi [8,7,3] va Buxoriy hali bolaligida vafot etganligi, hadis haqidagi ba'zi kitoblari o'g'liga meros bo'lib o'tganligi ma'lum. Onasi ibodatlari qabul qilingan taqvodor ayol sifatida tilga olinadi. [8] Buxoriy o'n yoshlari atrofida Muhammad ibn Salom al-Bikandiy va Abdulloh ibn Muhammad al-Musnadiy kabi buxorolik olimlardan hadis o'rganishni boshladi. [8; 13]. O'n bir yoshida u ustoz ad-Dahiliyning rivoyat qilish paytida yo'l qo'ygan ba'zi xatolarini tuzatib, e'tiborni tortdi. [8; 11] O'n olti yoshga kelib u Ibn al-Muborak va Vaqi' ibn al-Jarrohning kitoblarini to'liq yod oldi. Bu vaqt ichida u onasi va ukasi Ahmad bilan hajga bordi. Hajdan keyin, ular o'z vatanlariga qaytganlarida, Buxoriy Makkada qoldi va Xallad ibn Yahyo va Abdulloh ibn Zubayr al-Humaydiy kabi olimlardan hadis o'rgandi. Keyinchalik u shu maqsadda ilm markazlariga sayohat qila boshladi. Bu markazlarni alifbo tartibida quyidagicha sanab o'tish mumkin: U Bag'dodga sakkiz martadan ko'proq borgan, har safar Ahmad ibn Hanbal [8,3,16] bilan uchrashgan va undan foyda olgan. U Basraga to'rt yoki besh marta borgan; U yerda u Abu Osim an-Nabil, Muhammad ibn Abdulloh (Basra qozisi al-Ansoriy nomi bilan tanilgan) va Hajjoj ibn Minhal kabi muhaddislardan foyda ko'rdi. U Makkiy ibn Ibrohim, Qutayba ibn Said va boshqalar kabi olimlardan hadis tinglash uchun bir necha bor Balxga bordi va Balx aholisining iltimosiga binoan o'zi tahsil olgan 1000 ta ustozning har biridan bittadan hadis yozib oldi. [8] U Damashqda Abu Mushirdan hadis o'rgandi. U Hijozda olti yil qoldi. U Himsiga bordi. U Kufaga ko'p marta sayohat qildi va Adam ibn Abu Iyos, Ubaydulloh ibn Muso va Abu Nuaym Fadl ibn Dukayn kabi muhaddislardan hadis tingladi. Madinada u Ismoil ibn Abu Uvaysdan, Marvda esa Abdon ibn... Usmon Misrga ikki marta tashrif buyurganida Said ibn Abu Maryam, Abdulloh ibn Yusuf va Asbag' ibn Ferej kabi ustozlardan hadis o'rgandi. U avval 209 (824) yilda, keyin esa 250 (864) yilda Nishopurga borgan va u yerda besh yil davomida hadisdan dars bergan va Yahyo ibn Yahyo al-Minkariy kabi hadis yodchilaridan foyda olgan. Buxoriyning ta'kidlashicha, u hadis yozib olgan muhaddislar soni 1080 ta . [8; 6,15] " Tasmiyat al-mashāyikh alladhīna rawā ‘anhum al-Imām Abū ‘Abdillāh Muhammad ibn Ismā‘īl al-Bukhārī." [8; 6] nomli asarning bizgacha yetib kelgan yagona nusxasi. Abu Abdulloh Ibn Mendening "Ismoil al-Buḥori" asarida Irlandiyada joylashgan, Buxoriy ustozlari orasidan al-Jami'us-Sahihda rivoyat qilgan 309 muhaddisning ismlari, yashash shaharlari va vafot etgan sanalari keltirilgan . [8; 6] Biroq, al-Jami' as-Sahihdagi rivoyatlar Buxoriy tomonidan to'plangan yuz minglab hadislarining kichik bir qismini tashkil etishini e'tibordan chetda qoldirmaslik kerak. Uning mashhur shogirdi Muhammad ibn Yusuf al-Firabrī 90 000 talaba Buxoriydan al-Jami' as-Sahihni tinglaganini aytadi. Uning shogirdlari orasida Imom Muslim, Termiziy, Abu Hotim, Abu Zura ar-Roziy, Muhammad ibn Nasr al-Marvaziy, Solih Jazara va Ibn Xuzayma kabi muhaddislar ham bor. [9, 14, 8, 13]

Buxoriy uzoq safarlari natijasida to'plagan hadislarini bilan ulkan kutubxona yaratgani va sayohatlari davomida kitoblarini iloji boricha o'zi bilan olib yurgani tushuniladi. Uning kanizagining xonasida harakatlanishga joy yo'qligidan shikoyat qilishi va o'sha kungacha yozgan hadislarini sanab, tun bo'yi uxlamaganligi va 200 000 hadisni uzluksiz roviylar zanjiri [4; 10,17]. bilan yozib olganligi haqidagi gaplari ham buni ko'rsatadi . Uning yozgan hadislarini kitoblarda saqlamaganini, balki xotirasiga muhrlaganini ko'rsatadigan eng yaxshi misollardan biri Bag'dodda bergan imtihondir. [6,3] Ibn Adiyning rivoyatiga ko'ra, muhaddislar Buxoriyning Bag'dodga kelganini eshitib, roviylar zanjirlari va 100 ta hadis matnlarini aralashtirib, o'n kishiga berishgan va Buxoriy uchrashuv joyiga yetib kelganida bu hadislar haqida birma-bir so'rashni aytishgan. Bu o'n kishi aniqlangan hadislarini turli islom mamlakatlaridan kelgan muhaddislar huzurida o'qib, ularning ma'nosi haqida ma'lumot izladilar. Buxoriy bu hadislarining hech birini ularning o'qilishi uslubida bilmadigani aytgandan so'ng, birinchi savolni bergan odamdan boshlab, har bir hadisning to'g'ri roviylar zanjiri va matnlarini ularning har biriga alohida tushuntirdi. Buxoriy haqida shubha qilganlar uning ajoyib xotirasi va hadis haqidagi keng bilimini ko'rishdi.

Buxoriy va Mihna hodisasi.

Mu'taziliylar tomonidan Qur'onning yaratilgan tabiati haqidagi qarash davlat ko'magida Islom dunyosini qiyin ahvolga solib qo'ydi. Ahmad ibn Hanbal konservativ olimlar uchun sinov (fitna) bo'lgan bu hodisaga katta qat'iyat va matonat bilan qarshilik ko'rsatdi [3,16] va oxir-oqibat, davlat o'z yordamini qaytarib olganida, mu'taziliylar ishni boy berishdi. Shunga qaramay, masala to'liq hal qilinmadi va Buxoriy ham Islom olamida davom etayotgan bu munozaralardan aziyat chekdi. Imom Muslimning so'zlariga ko'ra, Buxoriy Nishopurga borganida, odamlar unga katta hurmat ko'rsatishdi va uni ikki yoki uch kunlik masofada kutib olishdi. [8,9] Nishopurning taniqli muhaddis olimi Muhammad ibn Yahyo az-Zuhliy odamlarga al-Buxoriyni kutib olishni maslahat berdi va o'zi ham taniqli olimlar bilan birga u bilan uchrashish uchun bordi va shogirdlariga ilohiyotshunoslik masalalari bo'yicha hech qanday savol bermaslikni buyurdi. U buni agar al-Buxoriy o'z fikriga zid fikr bildirsa, ular o'rtasida nizo kelib chiqishi va bu holda Xurosondagi barcha xorijliklar, rofiziylar, jahmiylar va murjiylar guruhlari ularning dushmanlariga aylanishi bilan oqladi. Muslimning so'zlariga ko'ra, al-Buxoriyning uyi mehmonlarga to'la edi va u shaharga kelganining ikkinchi yoki uchinchi kunida bu mehmonlardan biri undan Qur'on yaratilganmi yoki yo'qmi deb so'radi. U: "Bizning amallarimiz yaratilgan; hatto so'zlarni ifodalashimiz (Qur'onni o'qishimiz) ham bizning amallarimizdan biridir", deb javob berganida, hozir bo'lganlar o'rtasida katta nizo kelib chiqdi. [8,9] Buxoriy Qur'onni o'qishni yaratilgan narsa deb hisoblaganini da'vo qilganlar va bu da'voga qo'shilmaganlar janjallashib qolishdi, natijada mehmonlar uydan haydab chiqarildi. Bu masala bo'yicha unga aytilganlarni aytib bergan Ibn Adiyning so'zlariga ko'ra, Buxoriyga hasad qilgan muhaddis olim Qur'on yaratilgan degan fikrni qabul qilganini da'vo qildi va muhaddis talabalarini ustozlarining fikrini o'rganishga undadi. Biroq, Buxoriy bu masala bo'yicha fikrini so'ragan odamga javob berishni istamadi, lekin u

=====
uch marta turib olganidan so'ng, u: "Qur'on Allohning kalomi, u yaratilmagan; ammo, bandalarning amallari (ularning Qur'onni o'qishi) yaratiladi; bu haqda savol berish bid'atdir", deb javob berdi, shundan so'ng tartibsizlik boshlandi. [8,9]

Muhaddis Zuhliy Subkiyning so'zlariga ko'ra, Qur'on matnining talaffuzi yaratilgan deganlar bid'atchilar, ular bilan gaplashmaslik kerak va matnning o'zi yaratilgan deganlar kofir hisoblanadi, deb ta'kidlab, Buxoriyga qarshi chiqish niyatida emas edi. [4,17] Agar Zuhliy Buxoriyga qarshi chiqib, yaratilgan lablardan aytilgan so'zlar abadiy ekanligini da'vo qilgan bo'lsa, u katta gunoh qilgan bo'ladi. Chunki Zuhliy ham, Ahmad ibn Hanbal hamda boshqa buyuk imomlar ham bunday munozaralarga kirishish to'g'ri emasligini bildirmoqchi bo'lishgan. Aftidan, bu borada "Xalqu af'ali'l-'ibod" (Bandalarning amallarini yaratish) oyati muhim ahamiyatga ega. Bu mavzu bo'yicha alohida asar ham yozgan Buxoriy bu va shunga o'xshash aqidaviy masalalarni zarurat tug'ilganda muhokama qilinadigan masalalar deb hisoblagan. Ushbu voqealardan so'ng, muhaddis Ahmad ibn Salama Buxoriyga tashrif buyurib, Zuhliyning Nishopurda ma'lum bir mavqega ega ekanligini, hech kim uning qarashlariga qarshi chiqma olmasligini aytdi va bu vaziyatda qanday maslahat berishini so'radi. Buxoriy "Men ishlarimni Allohga topshiraman; albatta, Alloh bandalarining ahvolini ko'radi" oyatini keltirgan holda, Nishopurga biron bir foyda olish uchun kelmaganligini va unga hasad qilgan Zuhliyning g'iybatlariga chek qo'yish uchun ertasi kuni shaharni tark etishini aytdi. [20]

Nishopurdan keyin Buxoriy Marvga yo'l oldi. Shaharning taniqli muhaddis va huquqshunosi Ahmad ibn Sayyor uni yo'lda uchratib qoldi va uning fikrlari to'g'ri ekanligini, ammo oddiy odamlar tushunmaydigan mavzulardan qochish kerakligini aytdi. Buxoriy yaxshi biladigan masala haqida so'ralganda jim turishning iloji yo'qligini aytdi. Keyin u Marvdan Buxoroga yo'l oldi. Buxoriy o'z bilimlarini istagan har bir kishi bilan baham ko'rsa-da, u davlat arboblardan uzoqroq turar, ularning saroylariga tashrif buyurishni ilm uchun sharmandalik deb hisoblardi va buning uchun har qanday qiyinchilikka dosh berishga tayyor edi. Xuroson hokimi Xolid ibn Ahmad az-Zuhliy unga bir kishini yuborib, uning "al-Jomi' as-Sahih" , "at-Tarix al-Kabir" va boshqa asarlarini tinglash istagini bildirganida, u bu iltimosni rad etdi. U ilmni kamsitmasligini, uni boshqalarga ham yetkaza olmasligini va agar Buxoriy chindan ham o'rganishni istasa, hadis o'rgatgan masjidga yoki uyiga kelishi kerakligini va agar buni xohlamasa, unga hadis o'rgatishni taqiqlashi mumkinligini aytdi. Shuningdek, u ularga Muhammad payg'ambarning "Kim undan so'ralgan narsani o'rgatishdan bosh tortsa, uning og'ziga olov jilovi solinadi" degan hadisini va u hech qachon hech kimdan ilmni yashirmaganligini aytdi. Shuningdek, u Buxoro hokimining faqat o'z farzandlariga o'rgatish haqidagi iltimosini rad etdi, chunki u bilimni ma'lum shaxslar bilan cheklay olmaydi. Shundan so'ng, hokim o'zining yaqin sheriklaridan Buxoriyning sunniylik maktabiga zid qarashlarga ega ekanligi haqida da'vo qilishni so'radi. Shu da'voga asoslanib, u uni o'z ona shahridan surgun qildi. Buxoriy u yerdan Samarqandga yo'l oldi. U Samarqanddan 3 mil uzoqlikda joylashgan

Hartenk shahridagi qarindoshlarini ziyorat qildi. Biroq, u yerda kasal bo'lib, Samarqandga yetib bora olmadi. U hijriy 256-yilda Ramazon hayiti kechasida vafot etdi va ertasi kuni (870-yil 1-sentabr, juma) u yerga dafn qilindi. Uning oilasi haqida faqat Ahmad ismli o'g'li borligi va uyida bir nechta kanizaklari borligi ma'lum. [20]

Uning shaxsiyati.

Buxoriy o'rta bo'yli va ozg'in, nozik gavdali edi. Ko'plab ajoyib fazilatlaridan tashqari, u jimjitligi va boshqalarning mol-mulkiga hasad qilmasligi bilan ham tanilgan. [8] U ovqat va ichimlikka ahamiyat bermasdi. Uning saxiyligi, dunyoviy mol-mulkka beparvoligi va yordamchiligi ko'plab harakatlarida yaqqol ko'rinib turadi. Unga 25 000 dirham qarzdor bo'lgan odamga nisbatan yumshoq munosabati diqqatga sazovordir. Ba'zi amaldorlar unga uzoq vaqtdan beri to'lamagan bu odamdan qarzni undirishni maslahat berishganda, u: "Agar men ulardan yordam so'rasam, ular o'zlari xohlaganicha fatvo berishimni so'rashadi; men dinimni dunyoviy manfaatlarga sota olmayman", dedi. Biroq, uning ba'zi do'stlari baribir bu masala bo'yicha rasmiylarni xabardor qilishdi. Bu haqda xabar topgach, Buxoriy tegishli amaldorlarga xat yozib, qarzdorga hech qanday zarar yetkazmaslikni so'radi va u bilan yiliga 10 dirham to'lashga kelishib oldi. Buxoriyning o'z bayonotlaridan ko'rinib turibdiki, u dunyoviy ishlar bilan shug'ullanmagan va shaxsiy ishlarini bir kishi hal qilgan. [3,8,10] Buxoriyning axloqiy fazilatlarini tanqid qilgan roviylar haqidagi o'ta mo'tadil va adolatli so'zlarida ham yaqqol ko'rinib turibdi. [17,15] U roviyga nisbatan ishlatgan eng qattiq tanqidlari, bu odamning ishonib bo'lmaydigan darajada zaif ekanligini (munkar al-hadis) va muhaddislar u haqida hech qanday fikr bildirmaganliklarini (sakatu anh) ta'kidlashdan iborat edi. Hatto hadislarni to'qib chiqarishi bilan tanilganlar uchun ham u kamdan-kam hollarda "yolg'onchi" (kazzob) iborasini ishlatgan. Uning g'iybat qilishdan qochganligi va hech kim haqida yomon gapirmaganligi haqidagi bayonoti va "Umid qilamanki, Alloh meni g'iybat uchun javobgar qilmaydi" degan so'zlari uning bu masaladagi puxtaligini namoyish etadi. Bir kuni hadis darsi berayotganda, uning ko'r shogirdi Abu Ma'shar boshini va qo'llarini chayqay boshlaganida, hadisdan juda mamnun bo'lib tuyuldi. Buxoriy uning munosabatidan tabassum qildi, lekin keyinchalik u Abu Ma'sharga shu tabassum bilan zulm qilganini angladi va undan kechirim so'radi. [17,15]

Buxoriyning kotibi, o'g'lidek sevgan va g'amxo'rlik qilgan Muhammad ibn Abu Hotim, uning kamondan otishni juda yaxshi ko'rganini, u bilan birga bo'lgan ko'p yillar davomida otgan o'qlaridan faqat ikkitasi nishonga tegmaganini va bu borada hech kim unga teng kela olmasligini aytadi. Ba'zi kitoblarda uchraydigan axloqiy misralar ham uning she'riyatdagi didini aks ettiradi. [8,13]

Buxoriyni yaqindan bilgan olimlarning minnatdorchilik so'zlari uning ilmiy shaxsiyati va obro'si haqida tasavvur beradi. Uning ustozlari Nuaym ibn Hammad va muhaddis Ya'qub ibn Ibrohim al-Davraqi: "Buxoriy bu ummatning faqihidir", der edilar. Uning Basralik ustozlari, Bundar nomi bilan tanilgan Muhammad ibn Bashshar, Buxoriy kabi olimni hech qachon ko'rmaganligini va u Basraga kelganida u bilan faxrlanganini aytdi. Uning ustozlari, hadis va

fiqhni chuqur bilishi bilan mashhur bo'lgan Ishaq ibn Rahuya, muhaddislarga: "Bu yigitdan hadis yozing", deb maslahat berdi va agar Buxoriy Hasan al-Basriy davrida yashaganida, hamma uning hadis va fiqhni a'lo darajada bilishi tufayli u bilan maslahatlashishi kerakligini qo'shimcha qildi. Ular Basralik ustozlaridan biri va "Amir al-Mo'minin fi al-Hadis" (Hadisdagi mo'minlarning qo'mondoni) unvoniga sazovor bo'lgan noyob muhaddis Ali ibn al-Madiniyga: "Buxoriy faqat sizning huzuringizda kamtarlikni namoyon etadi", dedilar. Ibn al-Madiniy javob berdi: "Unga e'tibor bermang; uning ko'zlari hech qachon o'ziga o'xshagan hech kimni ko'rmagan". Uning yana bir ustoz Amr ibn Ali al-Fallos, bilmagan hadisni hadis deb atash mumkin emasligini aytardi. Imom Muslim Buxoriyga murojaat qilib, unga bo'lgan chuqur mehrini: "Faqat sizga hasad qilganlarga sizga g'azablanishi mumkin. Men guvohlik beramanki, dunyoda sizga o'xshagan hech kim yo'q", - deb aytgan. Ibn Xuzayma: "Bu osmon ostida men hech qachon Rasulullohning hadislarini Buxoriydan yaxshiroq biladigan va yodlaydigan hech kimni ko'rmaganman", - degan. Uning yana bir ustoz Muhammad ibn... Salom al-Bikandiy va Abdulloh ibn Yusuf at-Tinnisiy unga hadis kitoblarini tuzatishni buyurishgan. Humaydiy hadisga oid masalada muhaddislardan biri bilan kelishmovchilikka duch kelganida, u o'sha paytda atigi o'n sakkiz yoshda bo'lgan shogirdi Buxoriyni hakam etib tayinlagan. [8,13]

Uning hadis sohasidagi tajribasi. Hijratning dastlabki uch asrida hadisga qo'shgan hissasi bilan tanilgan muhim shaxslar orasida Buxoriy, haqiqiy hadislarni birinchi bo'lib to'plaganidan tashqari, hadis ilmida ham shubhasiz obro'ga ega bo'lgani bilan ajralib turadi. [1] Uni Buxoriydan yuz minglab rivoyatlar orasidan eng ishonchli rivoyatlarni tanlash usulini Muslimning shu nomdagi asarida qo'llanilgan boshqa usul bilan taqqoslab, undan ustun qo'yganlar ko'p qo'llab-quvvatlamadilar. U boshqa olimlar ko'ra olmagan rivoyatlardagi nozik kamchiliklarni (ilal) aniqlashda Muslimdan o'zib ketgani va boshqa hech bir muhaddis unga birga yashash va bir-biri bilan uzoq muddatli aloqada bo'lish kabi roviylar zanjirini (sanad) tashkil etuvchi shaxslarning holatini qo'llashda teng kela olmasligi qabul qilingan. "Al-Jomi' as-Sahih" . Barcha muhaddislar singari, Buxoriy ham o'z asarlariga kiritilgan hadislarni tanlagan tamoyillarini yozib olmagan. Bu tamoyillar (shartlar) keyinchalik uning asarlarini o'rganish orqali aniqlangan. [17,16,3] Biroq, Buxoriy ba'zi roviylarni tanqid qilganda o'zining ba'zi tamoyillarini tilga olgan. Masalan, Ibn Abu Laylo haqida gapirganda, u rostgo'y bo'lsa-da , undan va unga o'xshashlardan hadis rivoyat qilmaganini, chunki u ishonchli va zaif hadislarni ajrata olmaganini aytgan. Uning ta'kidlashicha, kimdirdan hadis yozib olayotganda, u har doim o'sha damning ismi, kunya (laqab), nisba (nasab) va hadisni qanday o'rganganligi haqida so'raydi. Agar u olgan javoblariga asoslanib, odamni malakali deb topsa, u hadisni ulardan rivoyat qilar edi; aks holda, u o'sha odamning shayxi tomonidan yozilgan asl matnni ko'rgandan keyin hadisni yozib qo'yar edi. [17,16,3] Biroq, u ba'zi muhaddis talabalari ular nima yozayotganiga yoki qanday yozayotganiga e'tibor bermasliklaridan afsuslanadi . Buxoriyning rivoyat qilishdagi puxtaligiga qaramay, u nima uchun ba'zi zaif roviylardan hadis olganini tushunish oson

emas, ularning aksariyati o'z ustozlari edi. Faqat Buxoriy hadis olgan, ammo musulmon bo'lmagan muhaddislar soni 435 ta. Ulardan saksonga yaqini zaif bo'lgani uchun tanqid qilingan. Shubhasiz, Buxoriy bu muhaddislarning har biri bilan shaxsan uchrashgan, ularning rivoyatlarini ko'rib chiqqan va ko'pincha ularning hadislaridan biror fikrni qo'llab-quvvatlash uchun foydalangan . [17,16,3]

Buxoriyning yaqin shogirdlari uning kitoblarini yozishda avval materiallarni sinchkovlik bilan aniqlaganini va uzoq vaqt davomida o'zi yaratgan katta hajmli asar ustida astoydil mehnat qilib, unga yakuniy shakl berganini aytishadi. [19] Ibn Hajar avval "Kitob al-I'tisam"ni alohida kitob sifatida yozganiga , xuddi " al-Adab al-Mufrad" da bo'lgani kabi , keyin qisqartirganiga ishonadi. [6] Buxoriyning barcha kitoblarini uch marta yozganligi haqidagi bayonoti shuni ko'rsatadiki, u asarlarini yozgandan so'ng, ularni shogirdlariga o'qib bergan, ba'zi mavzularni qo'shib, boshqalarini olib tashlagan, keyin esa ularni ikkinchi va uchinchi marta o'qib, xuddi shu tarzda tuzatgan [19]. Darhaqiqat, buni uning ba'zi kitoblarining turli versiyalarida ko'rish mumkin. U yigirma yoshga to'lmasdan oldin yozgan va o'z so'zlari bilan aytganda, "Payg'ambar qabri yonida oy nuri tushgan kechalarda" yozgan "Et-Tarihu'l-kabir" uning eng dastlabki asarlaridan biridir. [20] Abu Zur'a ar-Roziy bu kitobning juda yoshligida yozilgan versiyasini ko'rib, [6] undagi ba'zi xatolarni aniqladi va keyinchalik Ibn Abu Hotim ar-Roziy Buxoriyning shogirdlaridan biri bo'lgan " Bayanu xata'i Muhammad Ismoil al-Buxoriy fi Tarix Xuddi shunday, Xotib al-Bag'dodiyning "Muvazzyihu evhâmi'l-cem' ve't-tefriḳ" asarida ko'rsatgan [7] ba'zi xatolar Buxoriyning shogirdlaridan biri Muhammad ibn Sehl ibn Kurdiy tomonidan rivoyat qilingan nusxada topilmaganligi kuzatiladi [19] . Ko'rinishidan, bu oxirgi nusxa Buxoriy tomonidan uchinchi marta tuzatilgan "at-Tarihul-kebir" nusxalaridan biridir.

Uning hadis sohasidagi tajribasi. Hijratning dastlabki uch asrida hadisga qo'shgan hissasi bilan tanilgan muhim shaxslar orasida Buxoriy, haqiqiy hadislarni birinchi bo'lib to'plaganidan tashqari, hadis ilmida ham shubhasiz obro'ga ega bo'lgani bilan ajralib turadi. [1] Uni Buxoriydan yuz minglab rivoyatlar orasidan eng ishonchli rivoyatlarni tanlash usulini Muslimning shu nomdagi asarida qo'llanilgan boshqa usul bilan taqqoslab, undan ustun qo'yanlar ko'p qo'llab-quvvatlamadilar. [2] U boshqa olimlar ko'ra olmagan rivoyatlardagi nozik kamchiliklarni (ilal) aniqlashda Muslimdan o'zib ketgani va boshqa hech bir muhaddis unga birga yashash va bir-biri bilan uzoq muddatli aloqada bo'lish kabi roviylar zanjirini (sanad) tashkil etuvchi shaxslarning holatini qo'llashda teng kela olmasligi qabul qilingan. [1] Barcha muhaddislar singari, Buxoriy ham o'z asarlariga kiritilgan hadislarni tanlagan tamoyillarini yozib olmagan. [4] Bu tamoyillar (shartlar) keyinchalik uning asarlarini o'rganish orqali aniqlangan. Biroq, Buxoriy ba'zi roviylarni tanqid qilganda o'zining ba'zi tamoyillarini tilga olgan. Masalan, Ibn Abu Laylo haqida gapirganda, u rostgo'y bo'lsa-da , undan va unga o'xshashlardan hadis rivoyat qilmaganini, chunki u ishonchli va zaif hadislarni ajrata olmaganini aytgan . [4] Uning ta'kidlashicha, kimdirdan hadis yozib olayotganda, u har doim o'sha odamning ismi, kunya (laqab), nisba (nasab) va

hadisni qanday o'rganganligi haqida so'raydi. Agar u olgan javoblariga asoslanib, odamni malakali deb topsa, u hadisni ulardan rivoyat qilar edi; aks holda, u o'sha odamning shayxi tomonidan yozilgan asl matnni ko'rgandan keyin hadisni yozib qo'yar edi. Biroq, u ba'zi muhaddis talabalari ular nima yozayotganiga yoki qanday yozayotganiga e'tibor bermasliklaridan afsuslanadi. Buxoriyning rivoyat qilishdagi puxtaligiga qaramay, u nima uchun ba'zi zaif roviylardan hadis olganini tushunish oson emas, ularning aksariyati o'z ustozlari edi. Faqat Buxoriy hadis olgan, ammo musulmon bo'lmagan muhaddislar soni 435 ta. [5] Ulardan saksonga yaqini zaif bo'lgani uchun tanqid qilingan. [5] Shubhasiz, Buxoriy bu muhaddislarning har biri bilan shaxsan uchrashgan, ularning rivoyatlarini ko'rib chiqqan va ko'pincha ularning hadislaridan biror fikrni qo'llab-quvvatlash uchun foydalangan . [1,19]

Buxoriyning yaqin shogirdlari uning kitoblarini yozishda avval materiallarni sinchkovlik bilan aniqlaganini va uzoq vaqt davomida o'zi yaratgan katta hajmli asar ustida astoydil mehnat qilib, unga yakuniy shakl berganini aytishadi. [19] Ibn Hajar avval "Kitob al-I'tisam"ni alohida kitob sifatida yozganiga , xuddi " al-Adab al-Mufrad" da bo'lgani kabi , keyin qisqartirganiga ishonadi. [5] Buxoriyning barcha kitoblarini uch marta yozganligi haqidagi bayonoti shuni ko'rsatadiki, u asarlarini yozgandan so'ng, ularni shogirdlariga o'qib bergan, ba'zi mavzularni qo'shib, boshqalarini olib tashlagan, keyin esa ularni ikkinchi va uchinchi marta o'qib, xuddi shu tarzda tuzatgan. [19] Darhaqiqat, buni uning ba'zi kitoblarining turli versiyalarida ko'rish mumkin. U yigirma yoshga to'lmasdan oldin yozgan va o'z so'zlari bilan aytganda, "Payg'ambar qabri yonida oy nuri tushgan kechalarda" yozgan "Et-Tarih-l-kabir" uning eng dastlabki asarlaridan biridir. Abu Zur'a ar-Roziy bu kitobning juda yoshligida yozilgan versiyasini ko'rib, undagi ba'zi xatolarni aniqladi va keyinchalik Ibn Abu Hotim ar-Roziy Buxoriyning shogirdlaridan biri bo'lgan[6] " Bayanu xata'i Muhammad b. Ismoil al-Buxoriy fi Tarix Xuddi shunday, Xotib al-Bag'dodiyning "Muvazzyihu evhamil-jam vet-tefriq" asarida ko'rsatgan, ba'zi xatolar Buxoriyning shogirdlaridan biri Muhammad ibn Sehl ibn Kurdiy tomonidan rivoyat qilingan nusxada topilmaganligi kuzatiladi. [7] Ko'rinishidan, bu oxirgi nusxa Buxoriy tomonidan uchinchi marta tuzatilgan "at-Tarihul-kebir" nusxalaridan biridir.

Uning fiqh ilmidagi o'rni.

Buyuk muhaddis sifatida tanilgan Buxoriy shuningdek, faqih ham bo'lgan. [1] Biroq, hadis sohasidagi yuqori malakasi tufayli bu jihat ikkinchi darajali ahamiyatga tushib qolgan. Uning hayoti va ilmiy shaxsiyati haqida hikoya qiluvchi biografik asarlarda u "faqihlarning ustozlari", "bu ummatning faqihi" va "Xudo yaratgan bandalar orasida eng bilimdoni" deb ta'riflanadi. [1] Ba'zi mualliflar taqqoslash orqali Buxoriyni ustozlari Ahmad ibn Hanbal va Ishoq ibn Rahuyadan ko'ra bilimlirorq deb hisoblashadi . [2] Qutayba ibn... Said fatvo so'rab Buxoriyga bir kishini yuborganida, unga: "Mana Ahmad ibn Hanbal, Ibn al-Madiniy va Ishoq ibn Rahuya; Alloh bu uch kishini sizga yubordi", dedi va bu Buxoriy bilan maslahatlashish ushbu uch olim bilan maslahatlashish va uning fiqh ilmidagi bilim va

qobiliyati darajasini ta'kidlash deb hisoblanishini ko'rsatdi. [3] Fiqh ilmidagi obro'li mavqei tufayli Buxoriy to'rtta mazhabi izdoshlari tomonidan da'vo qilingan. Hanbaliy huquqshunosi Ibn Abu Ya'lo uni Hanbaliy huquqshunoslarining birinchi darajasidan biri deb hisoblagan, Tojuddin as-Subki esa uni Shofey huquqshunoslarining ikkinchi darajasidan biri deb hisoblagan. U Abdulloh ibn Yusuf, Sa'id ibn Anbar va Ibn Bukayrdan "al-Muvatto" rivoyat qilgani uchun Buxoriy Maliki mazhabiga mansub deb hisoblangan. Xuddi shunday, u Hanafiy huquqshunosi Ishoq ibn Rahuya qo'l ostida tahsil olgani uchun hanafiylar uni o'z mazhabiga mansub deb da'vo qilishgan. Biroq, uning Imom Shofey bilan ko'p masalalarda kelishuvi uning Shofey mazhabiga mansub degan obro'ga ega bo'lishiga olib kelgan. [2,3] Biroq, Kashmiriy va bir guruh hadis va fiqh olimlarining fikriga ko'ra, Buxoriy na ma'lum bir fikr maktabining (mazhabning) izdoshi, na biron bir mazhab chegarasida ijthod bilan shug'ullanadigan "fikr maktabidagi mujtahid" emas. [1] Agar fiqh "shariatning amaliy hukmlarini batafsil dalillardan xulosa chiqarish orqali bilish" deb ta'riflansa, Buxoriy bu ta'rifga ko'ra to'liq huquqshunos va "mutlaq mujtahid"dir. [1] Buning sababi, u Kitob va Sunnat haqida iloji boricha kengroq bilimga ega edi va hukmlarni to'g'ridan-to'g'ri shu manbalardan chiqargan. Uning sahobalar, tobeinlar va keyinchalik mujtahid imomlarning fikrlari bilan tanishligi uning bu boradagi mavqei yanada mustahkamladi.

Barcha olimlar Buxoriy o'z asarlari va fatvolari orqali fiqhshunoslikda buyuk meros qoldirganiga qo'shiladilar. Bu asarlarning eng ko'zga ko'ringani fiqhshunoslik va fatvolar xazinasi hisoblangan "al-Jomi' as-Sahih" sifatida tanilgan . [1] Ayniqsa, Buxoriy tomonidan yaratilgan bob sarlavhalari uning fiqhiy qarashlarini aks ettirishda juda muhim ahamiyatga ega. Shu sababli, "Buxoriyning fiqhi bob sarlavhalaridadir", deyilgan.

Ibn Hajarning so'zlariga ko'ra, Buxoriyning fiqhshunoslikdagi mahorati nafaqat bob sarlavhalarida, balki boblarning joylashuvida ham yaqqol ko'rinib turibdi. Ibn Hajar, bu mavzu bo'yicha ustoz Abu Hafs Umar ibn Raslan al-Bulqinining qarashlarini keltirgan holda, ushbu uslub va usul ta'sirida bo'lgan va Fath al-Boriydagi shunga o'xshash baholarni e'tiborsiz qoldirmagan . Masalan, uning "Kitab as-Salot" boshida tilga olingan joylashuv va tashkilotning fiqhiy jihati haqidagi mulohazalari diqqatga sazovordir. [4]

Buxoriy boshqa imomlar hukmlarni chiqarishda foydalangan manbalardan foydalangan bo'lsa-da, uning umumiy usuli hadislarni ulardagi fiqhiy hukmlarga asoslanib boblarga ajratish va ushbu boblardagi masalalarni Qur'on, hadislar va sahobalarning fatvolariga asoslash edi. Ba'zi tadqiqotchilarning fikriga ko'ra, bu usul uchta asosiy xususiyatga ega: 1. Fiqhiy hukmning asosini tashkil etuvchi asosiy manbaning haqiqiylikiga ishonish; 2. Sahobalar va tobe'inlar tomonidan qabul qilingan yoki tasdiqlangan hukmning to'g'riligiga ishonish; 3. Hukmning Qur'on oyatlari va hadislar bilan bog'liqligi borasida malakali fiqhchi uchun yangi yo'llarni ochish. [1]

Buxoriy shunchaki o'z fikrini bayon qilmagan; ba'zi hollarda u qarama-qarshi fikrlarni ham yozib olgan va ular bilan munozara qilishdan tortinmagan. Bunday hollarda, u qarama-

qarshi fikrga ega bo'lgan shaxs yoki maktab nomini tilga olish o'rniga, "ba'zi odamlar, odamlardan biri" iborasini ishlatgan. [1]

Xulosa.

Imom al-Buxoriy islom ilm-fani tarixida alohida o'rin egallagan buyuk muhaddislardan biridir. [1] U hadislarini to'plash, tekshirish va saralash jarayonida qat'iy ilmiy mezonlarga amal qilgan. Natijada u yuz minglab hadislar orasidan eng ishonchli rivoyatlarni tanlab, hadis ilmining eng muhim manbalaridan biri hisoblangan Al-Jomi' as-Sahih asarini yaratdi. Uning ilmiy merosi hadis ilmi bilan bir qatorda fiqh va islomiy tafakkur rivojiga ham katta hissa qo'shdi. Imom al-Buxoriyning ilmiy metodologiyasi va axloqiy fazilatlarini bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlar uchun muhim manba bo'lib xizmat qilmoqda. [13]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Al-Jami' as-Sahih / Muhammad ibn Ismā'īl al-Bukhārī. — Qohira: Dar al-Hadith, 1968.
2. Sahih Muslim / Muslim ibn al-Hajjāj. — Qohira: Maktabat al-Khānjī, 1969.
3. Fath al-Bārī bi sharh Şahīh al-Bukhārī / Ibn Hajar al-Asqalānī. — Bayrut: Dār al-Ma'rifa, 1997.
4. Siyar a'lām an-nubalā' / Dhahabī (Shaykh Muḥammad ibn Aḥmad al-Dhahabī). — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1998.
5. Tabaqāt ash-Shāfi'iyya al-Kubrā / Tāj ad-Dīn as-Subkī. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 2001.
6. Al-Adab al-Mufrad / Muhammad ibn Ismā'īl al-Bukhārī. — Qom: Mawlā, 2008.
7. Kitāb al-I'tisām / Muhammad ibn Ismā'īl al-Bukhārī (qo'lyozma asosida). — Nashr yili noaniq (qo'lyozma).
8. Muvazzyihu evhāmi'l-cem' ve't-tefrîq / Al-Khuthayb al-Baghdādī. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 2003.
9. Al-Liṣān fī ma'rifat al-rijāl / Ibn Hajar al-Asqalānī. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1993.
10. Al-Muwatta' / Imam Mālik. — Qohira: Dār al-Hadīth, 1978.
11. Tarīkh al-Bukhārī / Al-Khalīlī. — Toshkent: Milliy Ensiklopediya Nashriyoti, 2007.
12. Tarīkh Baghdād / Al-Khuthayb al-Baghdādī. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1991.
13. Al-Mizan fī ikhtilāf al-rijāl / Ibn al-Jauzī. — Bayrut: Dār al-Kutub al-'Ilmiyya, 1999.
14. Al-Bidaya wa-n-Nihāya / Ibn Kathīr. — Bayrut: Dār al-Fikr, 2004.
15. Al-Balāgha fī bayān ar-rijāl / Al-Hākim al-Naysābūrī. — Qohira: Maktabat al-Khānjī, 1972.
16. Al-Ihtiyātāt al-fiqhiyya / Ibn Taymiyya. — Bayrut: Dār al-Fikr, 1995.
17. Al-Usūl min al-Hadīth / Ahmad Shākir. — Qohira: Maktabat al-Khānjī, 1966.

-
- 17.Usūl al-Hadīth (darslik) / M. Zakariyyā. — Riyad: Dār al-Şalām, 1998.
- 18.Tārīkh al-Fiqh al-Islāmi (Ilmiy tahlil) / Akram Ḥasan. — Jiddah: Dār al-Mā‘rifa, 2002.
- 20.Studies in Hadith Methodology / M. Siddīq (ilmiy tadqiqot). — London: Routledge, 2015.